

**ЕКОЛОГІЧНЕ
ОПОДАТКУВАННЯ В
КОНЦЕПЦІЇ
СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ГРОМАДЯН**

ГОНЧАРУК І.В.,
доктор економічних наук, професор кафедри економіки та підприємницької діяльності, проректор з науково-педагогічної, наукової та інноваційної діяльності

БЕРЕЗЮК С.В.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії

ТОКАРЧУК Д.М.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії

ПОДОЛЯНЧУК О.А.,
кандидат економічних наук, завідувачка кафедри обліку і оподаткування, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця)

Стаття присвячена дослідженню впливу людства на навколишнє природне середовище й обґрунтуванню джерел формування фінансових ресурсів екологічного призначення в контексті соціальної відповідальності громадян. Встановлено, що наявна «споживацька» система взаємодії людини з природним середовищем є руйнівною для ноосфери. Обґрунтовано, що розвиток людства й наслідки його життєдіяльності є ключовим фактором зростання негативного антропогенного впливу на довкілля. З'ясовано, що екологічний слід людини залежить від рівня суспільного добробуту й чисельності населення. Відображено взаємозв'язок між еколого-економічним розвитком країни і його впливом на навколишнє середовище. Подано динаміку видатків зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища. Встановлено основні причини й наслідки зміни «площини» спільних інтересів людини, природи й економіки в процесі еволюції людства. Досліджено обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря домашніми господарствами в Україні. Встановлено, що система екологічних платежів в Україні через наростаючий антропогенний вплив на довкілля потребує певної оптимізації. З'ясовано сутність екологічного податку, досліджено історію виникнення та трансформацію змісту даної категорії. Встановлено, що система екологічного оподаткування в Україні неефективна й потребує оптимізації, особливо в контексті зростання соціальної відповідальності громадян в умовах збільшення антропогенного впливу на довкілля. Окреслено пропонувані зміни в оподаткуванні виробників екологонебезпечної продукції й традиційних енергоресурсів, а також їхніх споживачів. Запропоновано структуру екологічного податку в контексті соціальної відповідальності громадян. Обґрунтовано розподіл коштів екологічного призначення з акцентуванням на місцеві бюджети. Запропоновано вдосконалену модель «взаємодії» людини з навколишнім природним середовищем.

Ключові слова: екологічний податок, природні ресурси, екологічний слід людини, соціальна відповідальність, оподаткування, домашні господарства.

Табл.: 4. Рис.: 9. Літ.: 18.

**ENVIRONMENTAL TAXATION IN THE CONCEPT OF SOCIAL
RESPONSIBILITY OF CITIZENS**

HONCHARUK Inna,
*Doctor of Economic Sciences, Professor
of the Department of Economics and Entrepreneurship,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical,
Scientific and Innovative Activities*

BEREZIUK Sergiy,
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Administrative Management
and Alternative Energy Sources*

TOKARCHUK Dina,
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Administrative
Management and Alternative Energy Sources*

PODOLIANCHUK Olena,
*Candidate of Economic Sciences,
Head of the Department of Accounting and Taxation,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

The article is devoted to the study of the impact of humanity on the natural environment and the justification of the sources of the formation of financial resources for the environmental purposes in the context of social responsibility of citizens. It was established that the existing «consumer» system of human interaction with the natural environment is destructive for the noosphere. It was substantiated that the development of humanity and the consequences of its life activities are a key factor in the growth of negative anthropogenic impact on the environment. It was found that the ecological footprint of a person depends on the level of social well-being and population size. The relationship between the ecological and economic development of the country and its impact on the environment was reflected. The dynamics of expenses of the consolidated budget of Ukraine for the protection of the natural environment were presented. The main reasons and consequences of the change in the «plane» of common interests of man, nature and the economy in the process of human evolution have been established. The volume of emissions of polluting substances into the atmospheric air by households in Ukraine was studied. It was established that the system of environmental payments in Ukraine, in connection with the growing anthropogenic impact on the environment and, accordingly, its inhabitants, needs some optimization. The nature of the environmental tax has been clarified, the history of its emergence and the transformation of the content of this category have been investigated. It was established that the system of environmental taxation in Ukraine is ineffective and needs to be optimized, especially in the context of growing social responsibility of citizens in the conditions of increasing anthropogenic impact on the environment. The proposed changes in taxation of producers of environmentally hazardous products and traditional energy resources, as well as their consumers, were outlined. The structure of environmental tax in the context of social responsibility of citizens was proposed. The allocation of funds for environmental purposes was substantiated with an emphasis on the local budgets. An improved model of human «interaction» with the surrounding natural environment was proposed.

Key words: ecological tax, natural resources, human ecological footprint, social responsibility, taxation, households.

Table: 4. Fig.: 9. Ref.: 18.

Вступ. Розвиток людства – це комплексний і багатогранний процес, що охоплює різні сфери життя та діяльності людей. Проте, він має переважно негативний вплив на навколишнє середовище, що проявляється у його забрудненні, зміні клімату, втраті біорізноманіття, нераціональному використанні природних ресурсів тощо. Зростання чисельності населення та розвиток науки є ключовим фактором збільшення потреб людства, оскільки вимоги до якості життя стають вищими, що потребує використання великої кількості ресурсів нашої планети, й переважно призводить до безповоротної втрати значної їхньої кількості. Особливо це стосується паливно-енергетичних корисних копалин, які є ключовим фактором у господарській діяльності людини і є невідновними й вичерпними.

Ліквідація наслідків антропогенного впливу на навколишнє природне середовище й поступовий перехід на превентивні заходи задля попередження руйнівного характеру людської діяльності, передбачає провадження на державному й регіональному рівнях концепції соціальної відповідальності громадян. Згідно з цією концепцією, громадяни повинні не лише враховувати задоволення власних інтересів і потреб, але й інтереси суспільства, а також нести відповідальність за власні вчинки і діяльність. Тому формування фінансових ресурсів екологічного призначення, у контексті соціальної відповідальності громадян, повинно здійснюватися саме завдяки продавців і споживачів екологічно-небезпечної продукції, а також традиційних енергоресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу людської діяльності на довкілля та особливості екологічного оподаткування забруднювачів навколишнього природного середовища є досить актуальною, про що свідчить велика кількість праць науковців. Серед них потрібно виділити праці Г.М. Калетніка [1], І.В. Гончарук [2; 3], В.Ю. Вовк [2], Я.В. Гонтурука [3], Т.В. Ємчик [2], С.М. Лутковської [4], В.М. Пазюка [5], Н.В. Пришляк [1], І.В. Свиноуса [6], О.І. Слободенюка [6] й ін.

У наукових дослідженнях С.М. Лутковської відзначено, що Україна охоплена не лише глибокою соціально-економічною, але й екологічною кризою. Науковиця розкриває питання національної екологічної безпеки України в частині концептуальних засад раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища [4].

Вплив господарської діяльності на навколишнє середовище через призму утворення відходів розглядали І.В. Гончарук й інші науковці, які пропонують використати органічні відходи, що масово утворюються в Україні, на виробництво біогазу, що дасть наступний ефект для економіки: підвищення енергетичної незалежності громад; зниження витрат комунальних підприємств на енергоносії; покращення екологічного стану територіальних громад; зниження обсягу викидів парникових газів; забезпечення сільськогосподарських виробників органічними добривами [3, с. 39].

Вирішення проблем забруднення довкілля завдяки розвитку виробництва і використання альтернативних джерел енергії та біопалив сьогодні

досліджується багатьма науковцями. В.М. Пазюк й інші науковці вважають, що зростання виробництва і застосування альтернативних джерел енергії нерозривно пов'язано з розвитком суспільства, яке протягом свого розвитку веде боротьбу за збільшення свого енергетичного балансу [5, с. 88]. На думку Г.М. Калетніка і Н.В. Пришляк, для України біопаливо є вагомою альтернативою традиційному пальному, тому що його виробництво й використання здатні забезпечити сільське господарство власними енергетичними ресурсами, а також знизити виробничі витрати на паливні ресурси, оскільки в Україні наявний великий потенціал біомаси, доступної для виробництва біопалив [1, с. 74]. Водночас буде присутній екологічний ефект – зменшення обсягів викидів шкідливих речовин під час заміни споживання традиційного нафтового палива біопаливами.

І.В. Свиноус й інші науковці вважають, що тільки злагоджені системні дії держави, суспільства й бізнесу здатні усунути або мінімізувати негативний вплив господарської діяльності людини на довкілля. Досліджуючи особливості екологічного оподаткування у різних країнах світу, науковці зазначають, що ця категорія зазнала певних трансформацій щодо свого внутрішнього змісту й функцій, які на неї покладаються. Науковці вважають, що екологічне оподаткування повинно стати найдієвішим інструментом екологізації господарської діяльності підприємств і спонукати їх до переходу на альтернативні джерела енергії [6, с. 21]. І.В. Гончарук й інші науковці у своєму дослідженні [2, с. 228] висловлюють думку, що екологічні податки є основним інструментом «стримування» негативного впливу господарської діяльності людини на довкілля та водночас стимулюють підприємців до раціонального природокористування, енерго- і ресурсозбереження. Автори переконані в тому, що вітчизняна система екологічного оподаткування не виконує поставлені перед нею задачі й потребує певної оптимізації в умовах наростаючої екологічної кризи.

У попередніх дослідженнях науковців розкриваються питання сутності екологічного податку й оподаткування. Так, було зазначено, що відповідно до функцій екологічного податку надходження від його сплати повинні бути джерелом фінансування природоохоронних заходів, а його обсяги мають бути достатніми для реалізації заходів із компенсації шкоди, яку забруднювачі нанесли навколишньому природному середовищу [7, с. 13]. Науковці вважають, що реформування системи екологічного оподаткування насамперед має сприяти узгодженню різнорівневих інтересів щодо природокористування та ефективному регулюванню еколого-економічної поведінки суб'єктів господарювання [8, с. 14].

Проте, незважаючи на численні дослідження, що стосуються проблематики впливу господарської діяльності на довкілля та екологічного оподаткування цієї ж діяльності, ця проблема й надалі залишається актуальною та потребує подальших досліджень, особливо у контексті соціальної відповідальності громадян за наслідки їхнього впливу на навколишнє природне середовище.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз впливу людської діяльності на довкілля та обґрунтування, у контексті соціальної

відповідальності громадян, джерел формування фінансових ресурсів екологічного спрямування через оптимізацію екологічного оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергія є основою життя, завдяки їй будь-яке фізичне тіло чи система, незалежно від природи походження, здатні виконувати певні дії, тобто функціонувати. Відповідно до закону збереження енергії – енергія не виникає ні з чого й нікуди не зникає, вона трансформується, переходячи з одного стану в інший [9]. Проте сьогодні, враховуючи особливості взаємодії людини з навколишнім природним середовищем (рис.1), постійно відбувається безповоротна втрата природних ресурсів, які є сировинною базою виробництва благ, джерелом енергії та головною умовою існування ноосфери.

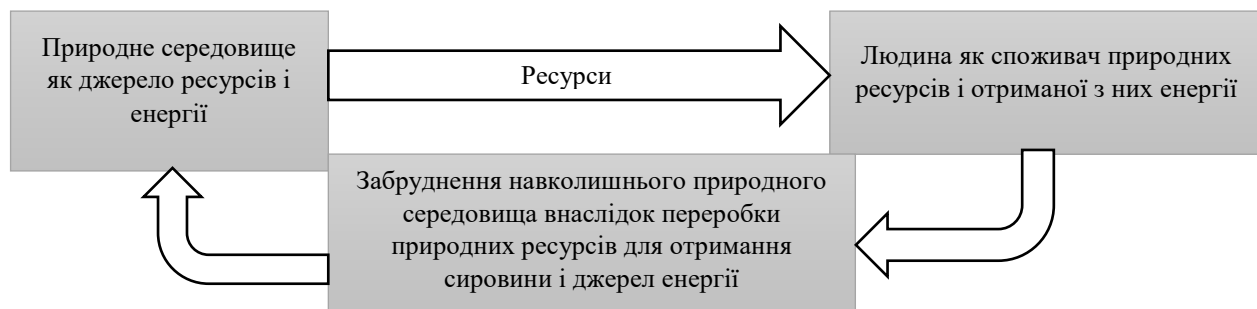
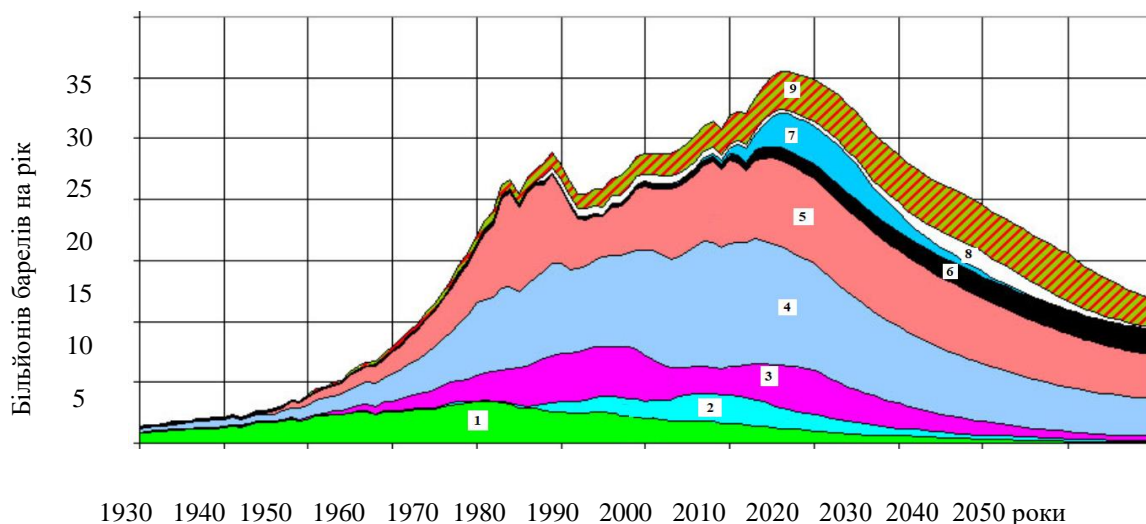

Рис. 1. Сучасна «споживацька» система взаємодії людини з природним середовищем

Джерело: авторська розробка

Постійно зростаючі потреби людини роблять її головним забруднювачем навколишнього природного середовища, що в перспективі, за наявної системи природокористування, може призвести до безповоротної втрати значної кількості традиційних енергетичних ресурсів внаслідок їхнього необґрунтованого видобутку і споживання (рис. 2).

1 – вуглеводні США, 2 – вуглеводні Європи, 3 – вуглеводні Росії, 4 – вуглеводні інших країн,
5 – вуглеводні Близького Сходу, 6 – важкі вуглеводні, 7 – глибоководні родовища вуглеводнів,
8 – альтернативні вуглеводні, 9 – зріджений природний газ

Рис. 2. Прогноз вичерпання вуглеводнів планети до 2050 р.
Джерело: [9]

За прогнозами Римського клубу, терміни вичерпання запасів окремих корисних копалин є невтішними, що ставить під загрозу існування людства у майбутньому, і вимагає пошуку нових підходів щодо задоволення енергетичних потреб людства (табл.1).

Таблиця 1

Прогноз вичерпання паливно-енергетичних корисних копалин у світі

Речовини	Глобальні запаси, т	Час вичерпання, роки
Вугілля	$5 \cdot 10^{12}$	150
Нафта	$4,5 \cdot 10^{11}$	50
Природний газ	$3 \cdot 10^{13} \text{ м}^3$	49

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

Тому в короткостроковій перспективі потрібно докорінно змінити наявні підходи до співіснування людини і природи, а саме: людству потрібно збагнути те, що в основі всіх господарських процесів, які відбуваються на нашій планеті, є природні ресурси, споживання яких має бути виваженим і максимально раціональним із мінімальним негативним антропогенним впливом на навколишнє природне середовище.

Екологічний слід людини з кожним роком стає більш відчутнішим, адже обсяги спожитої сировини й енергії щороку зростають, як і обсяги забруднень і викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище. Це обумовлено тим, що в середньому продукування 1 кг побутових товарів передбачає використати 10–20 кг різної сировини для його виготовлення [11]. Отже, екологічний слід людини залежить від її добробуту: чим менш розвинена країна, тим менше ресурсів споживається її громадянами й менше шкоди завдається навколишньому природному середовищу [12] (рис. 3).

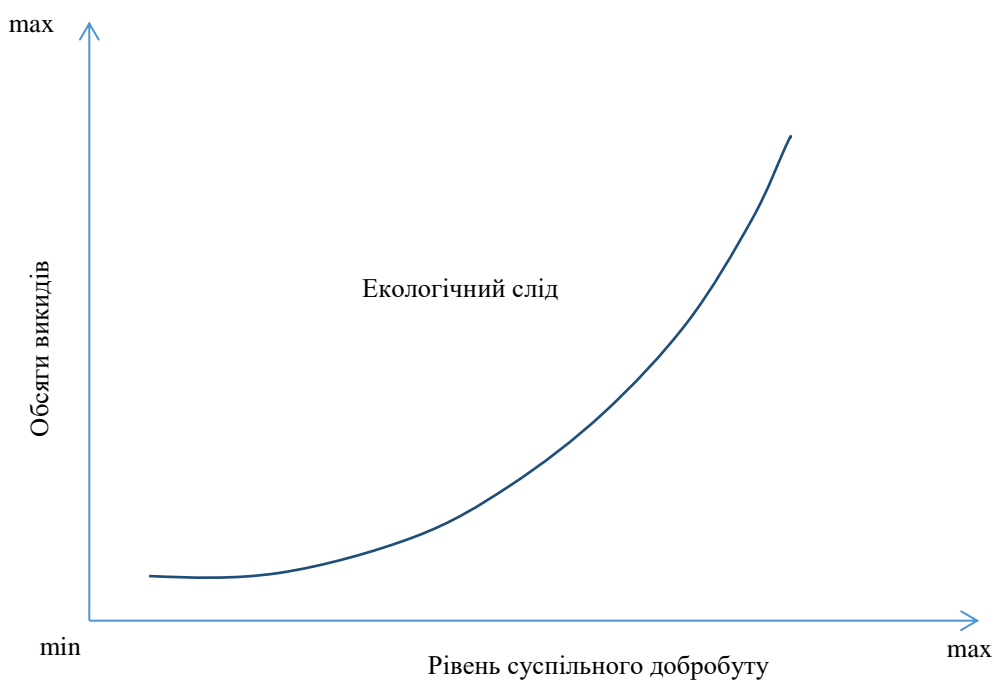

Рис. 3. Залежність екологічного сліду від добробуту людини

Джерело: побудовано авторами на основі [12]

Чисельність населення також суттєво впливає на його екологічний слід, тому що існування людини передбачає постійне використання нею певної кількості природних ресурсів щодня. Зростання населення автоматично призводить до зростання попиту на блага, які йому необхідні для існування, виробництво котрих передбачає збільшення видобування корисних копалин і їхню переробку, що відповідно призводить до зростання забруднення природного середовища.

Проте, у розвинених країнах, що розвивають екологічно дружні технології, паралельно із значним споживанням природних ресурсів, утворюється порівняно незначна кількість відходів, оскільки це «дешева» сировина, яку можна повторно використати у господарській діяльності. Тобто, утворюється так звана залежність між еколого-економічним розвитком країни, споживанням природних ресурсів і забрудненням навколишнього природного середовища, яку можна відобразити так (рис. 4).

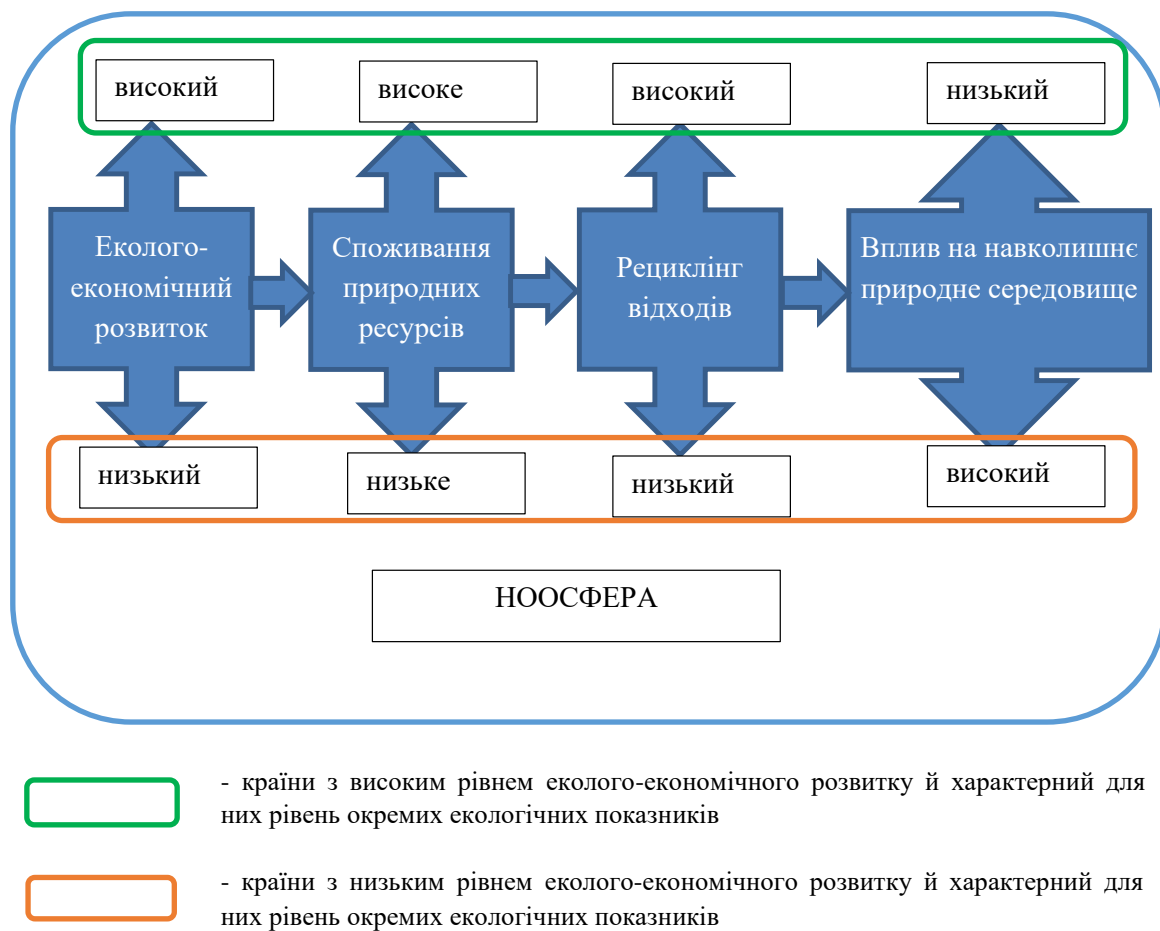

Рис. 4. Взаємозв’язок між еколого-економічним розвитком країни і її впливом на навколишнє середовище

Джерело: авторська розробка

Нині, враховуючи наявний характер людської діяльності у планетарному масштабі, потрібно докорінно змінити підходи до використання природних ресурсів. Науково-технічний прогрес є головною передумовою розвитку людства і ключовим фактором балансу інтересів сучасного суспільства у

так званому трикутнику взаємин «людина – природа – економіка» (рис. 5).

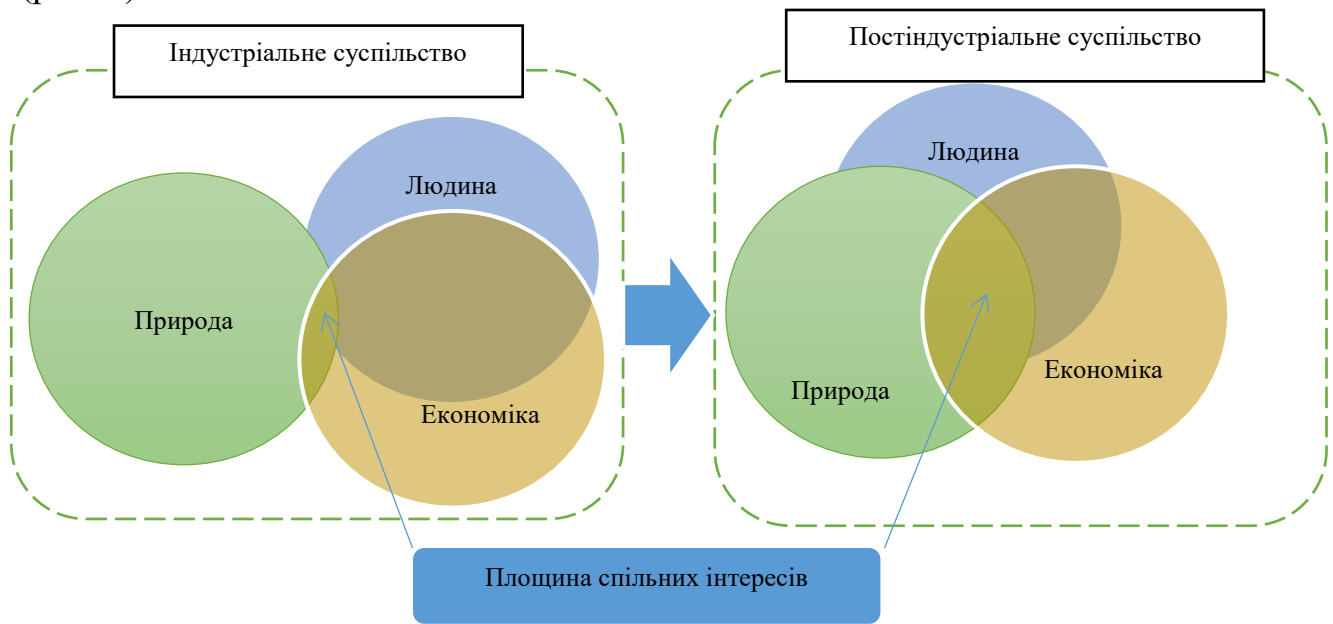

Рис. 5. Зміна «площини» спільних інтересів людини, природи і економіки протягом переходу від індустріального до постіндустріального суспільства
 Джерело: авторська розробка

На жаль, Україна наразі не реалізує повною мірою екологічну концепцію розвитку і не перейшла в площину спільних інтересів людини, природи й економіки.

Потрібно відзначити, що у 2022 році Україна займала 52 місце серед 180 країн світу за індексом екологічної ефективності (ЕПІ), який становив 49,6 пунктів, і знаходилася між Габоном і Сент-Люсією [13] (рис. 6). Рейтинг оновлюється в середньому 1 раз у 2 роки. Загалом за останні чотири роки за даним показником Україна піднялася на 57 позицій – з 109 місця на 52.

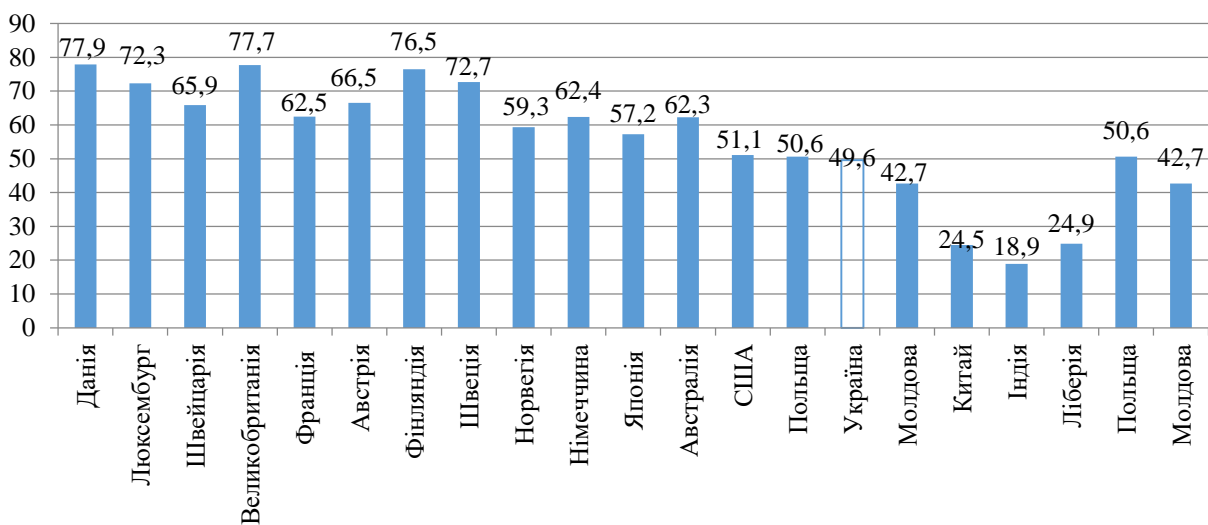

Рис. 6. Індекс екологічної ефективності України і деяких країн світу, 2022 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [13]

Потрібно відзначити, що в Україні приділяється мало уваги екологічній проблематиці органами влади, свідченням чого є невеликі обсяги видатків зведеного державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, які протягом 2014–2024 рр., у середньому, становили 0,68 % від загального їхнього обсягу [14] (рис. 7). У динаміці обсяги відрахувань на природоохоронні заходи зменшуються і це відповідно впливає на екологічну ситуацію в Україні загалом. У 2022 році через військову агресію російської федерації проти України, видатки екологічного спрямування зменшилися майже утричі, порівнюючи з попереднім періодом, а через ведення бойових дій на території нашої держави в деяких регіонах екологічна ситуація є просто катастрофічною.

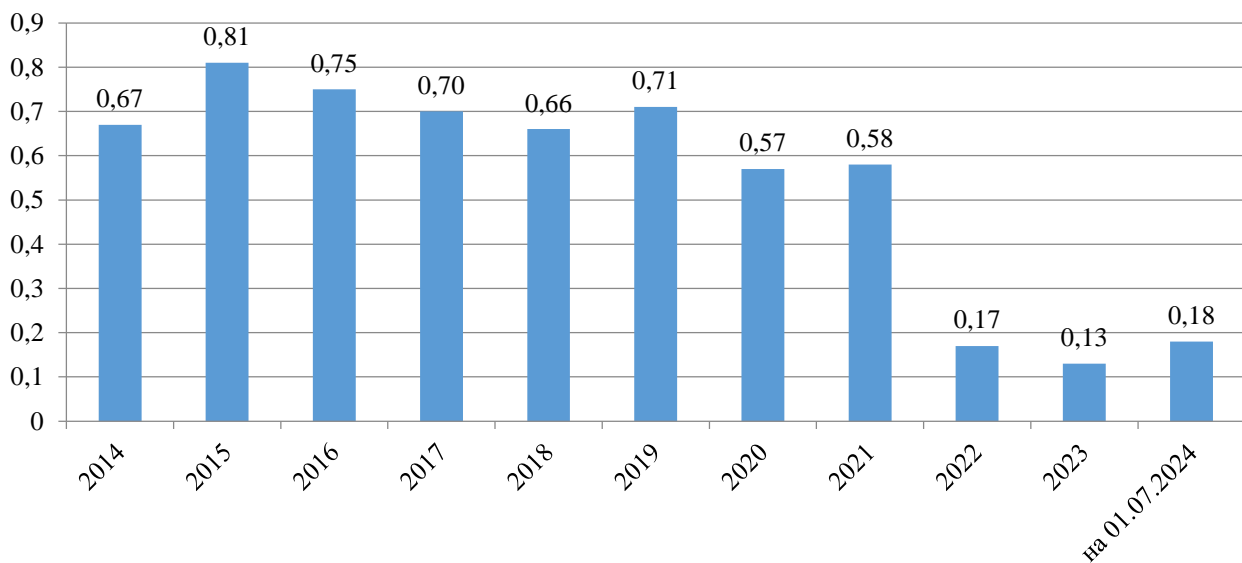

Рис. 7. Динаміка видатків зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища, % від загального обсягу
Джерело: побудовано авторами на основі [14]

Основним джерелом формування фінансових ресурсів екологічного спрямування є екологічний податок.

Історія екологічного оподаткування товаровиробників розпочинається у 1920 році, коли економіст А.К. Пігу вніс ідею стягнення платежів за забруднення довкілля, в основі якої був вплив на поведінку винних у забрудненні довкілля через податки, а також стимулювання природоохоронної діяльності за допомогою певних дотацій [15]. У 1973 році Європейський Союз запровадив програму дій з охорони довкілля, у якій передбачався принцип «забруднювач платить». Європейські країни активно почали застосовувати практику екологічного оподаткування. В Україні вперше екологічний податок було запроваджено у 1992 році, який пройшов складний шлях становлення, оскільки регулярно змінювався та уточнювався (зміна назви, об'єкта оподаткування, ставки, цільового використання, порядку й органів його стягування тощо). За час свого існування він замінювався на плату за забруднення навколишнього природного середовища і збір за забруднення навколишнього природного середовища. Після прийняття Податкового кодексу України знову було введено в дію екологічний податок і сьогодні ми маємо

чітке законодавчо закріплене визначення екологічного податку і його основних елементів [7, с. 12].

Відповідно до ст. 14.1.57 Податкового кодексу України, екологічний податок – це загальнодержавний обов’язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об’єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їхніми виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів і з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [16]. Таке визначення свідчить про те, що цей податок має різні ставки, які залежать безпосередньо від виду негативного впливу на навколишнє середовище. За нормами податкового законодавства платниками екологічного податку, у загальному розумінні, є суб’єкти господарювання.

Відповідно до функцій екологічного податку, надходження від його сплати повинні бути джерелом фінансування природоохоронних заходів, а його обсяги мають бути достатніми для реалізації заходів із компенсації шкоди, яку нанесли навколишньому природному середовищу забруднювачі. Відтак, держава зацікавлена, з одного боку, у максимізації надходжень екологічного податку, оскільки він є одним із джерел доходів бюджету, а з іншого – у мінімізації забруднень, які погіршують стан навколишнього природного середовища [7, с. 13].

Нині екологічний податок в Україні спрямований на стимулювання платників до зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин, а також на здійснення модернізації господарської діяльності для впровадження природоохоронних технологій. Однак це все потребує дороговартісних інвестицій завдяки суб’єктам господарювання.

Дослідження свідчать, що система екологічного оподаткування в Україні є неефективною і не задовольняє усі потреби держави у розрізі збереження навколишнього природного середовища. Також витрати на охорону навколишнього природного середовища перебувають на низькому рівні: у 2016 році вони становили 32488,702 млн грн, у 2017 році – 31491,959 млн грн, у 2018 році – 34392,270 млн грн, у 2019 році – 43735,862 млн грн, у 2020 році – 41332,202 млн грн, у 2021 році – 44804,922 млн грн, у 2022 році – 30572,888 млн грн, у 2023 році – 37597,672 млн грн [17].

Розмір екологічного податку залежить від виду забруднюючої речовини, обсягів викидів і загалом є невеликим (табл. 2), що не дозволяє покрити потреби на природоохоронні заходи держави.

Можна зазначити, що зараз екологічний податок не виконує своєї першочергової функції, пов’язаної зі збереженням природного середовища. Нині 45 % від екологічного податку надходять до загального фонду державного бюджету і відповідно не мають цільового призначення; 55 % – до спеціального фонду місцевих бюджетів [16] і використання їх не завжди стосується природоохоронних проєктів.

Ми вважаємо, що в умовах наростаючого антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, як бізнес, так і кожен громадянин повинні бути соціально відповідальними. На думку авторів, задля піклування

не лише про навколишнє середовище, а й про себе і своїх нащадків, доречним є саме продумане екологічне оподаткування за спожиті ресурси і забруднене природне середовище, яке має стягуватися з виробників екологічно небезпечної продукції, традиційних енергоресурсів і їхніх споживачів.

Таблиця 2

Ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення в Україні, 2024 р.

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 тону
Азоту оксиди	2574,43
Аміак	482,84
Ангідрид сірчистий	2574,43
Ацетон	965,67
Бенз(о)пірен	3277278,63
Бутилацетат	579,84
Ванадію п'ятиокис	9656,78
Водень хлористий	96,99
Вуглецю окис	96,99
Вуглеводні	145,50
Газоподібні фтористі сполуки	6373,91
Тверді речовини	96,99
Кадмію сполуки	20376,22
Марганець і його сполуки	20376,22
Нікель і його сполуки	103816,62
Озон	2574,43
Ртуть і її сполуки	109127,84
Свинець і його сполуки	109127,84
Сірководень	8273,63
Сірковуглець	5376,59
Спирт н-бутиловий	2574,43
Стирол	18799,08
Фенол	11685,10
Формальдегід	6373,91
Хром і його сполуки	69113,38

Джерело: [16]

Кожен громадянин протягом своєї життєдіяльності використовує на різні потреби енергетичні ресурси, наприклад, природний газ для приготування їжі, пальне для заправки автомобілів тощо й відповідно, забруднює природне середовище, зокрема повітря. Дані аналізу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря домашніми господарствами в Україні свідчать про їхні значні обсяги, проте, у динаміці, вони зменшуються, що обумовлено використанням енергоощадних технологій, альтернативних джерел енергії та економним споживанням енергоносіїв населенням (табл. 3).

Незважаючи на суттєве зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу домашніми господарствами України, зокрема оксидів азоту, діоксину сірки й аміаку, вони завдають значної шкоди навколишньому середовищу, ліквідація наслідків яких вимагає значних фінансових витрат. Потрібно відзначити, що за рівнем шкідливого впливу на організм людини забруднене повітря займає четверте місце серед усіх ризиків для її здоров'я [18].

**Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря
домашніми господарствами в Україні, 2013–2021 рр., т**

Рік	Джерело забруднення	Види забруднюючих речовин			
		NO ₂	SO ₂	NH ₃	CO
2013	транспорт	138781,2	12960,4	13,2	1285352,9
	опалення	38366,2	754,3	–	115603,7
2014	транспорт	116965,6	11164,1	10,2	1049959,2
	опалення	31487,5	518,8	–	97687,0
2015	транспорт	91133,0	8565,3	7,5	840142,7
	Опалення	27210,2	430,9	–	114825,0
2016	Транспорт	82372,9	6776,8	6,5	667849,4
	Опалення	26475,7	411,1	–	112965,9
2017	Транспорт	75431,3	6968,7	5,8	721021,2
	Опалення	25997,5	411,1	–	96508,3
2018	Транспорт	71177,4	6627,3	4,9	675943,8
	Опалення	25465,7	392,1	–	115208,0
2019	Транспорт	72931,5	6634,5	4,8	718047,9
	Опалення	20600,4	307,9	–	111580,8
2020	Транспорт	84062,4	7711,5	5,4	821228,9
	Опалення	19612,0	296,6	–	99009,2
2021	Транспорт	96701,8	9186,0	6,4	901349,1
	Опалення	19612,0	296,6	–	99009,2
2021 р. до 2013 р., %	Транспорт	-42079,4	-3774,4	-6,8	-384004
	Опалення	-18754,2	-457,7	–	-16594,5

NO₂ – оксиди азоту;

SO₂ – діоксид сірки;

NH₃ – аміак;

CO – оксид вуглецю.

Джерело: побудовано авторами на основі [17]

Ситуація, у якій нині знаходиться енергетична інфраструктура України, призвела до періодичних відключень електроенергії як приватного сектору, так і бізнесових структур. Нові виклики війни вплинули на закупівлю і використання фізичними і юридичними особами різних типів генераторів, які теж негативно впливають на якість повітря та відповідно на стан людей. Умови використання генераторів суб'єктами бізнесу регламентуються законодавчими документами з техніки безпеки й охорони праці, проте, використання генераторів у домогосподарствах залишається нерегульованим. Звичайно, сьогодні обійтися без генераторів складно, але потрібно акцентувати увагу на соціальній відповідальності кожного, яка, як усвідомлення наслідків свого впливу на навколишнє середовище і суспільства загалом, є потужним інструментом щодо зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля.

Вважаємо, що екологічний податок повинен бути спрямований на економічне регулювання природокористування та збереження навколишнього середовища в частині концепції сталого розвитку. Цього можна досягти за допомогою зміни механізмів спрямування коштів від екологічного податку й підходів в оподаткуванні екологонебезпечної продукції та викидів.

На особливу увагу заслуговує вдосконалення екологічного оподаткування виробників традиційних енергетичних ресурсів, діяльність яких пов'язана із забрудненням навколишнього природного середовища.

Нами вбачається виділення частки зі сплачених екологічних платежів, яка

з державного бюджету буде спрямована до місцевого у вигляді коштів екологічного спрямування, або ж екологічний податок повністю буде спрямований до місцевого бюджету. Громадяни і місцевий бізнес, враховуючи свою участь у відновленні природного середовища, з часом змінять своє ставлення до можливості його забруднення та негативного впливу, оскільки надходження коштів буде здійснюватися саме за їхній рахунок. Такий підхід дозволить на рівні місцевих органів самоврядування надавати пільгові кредити й дотації на реорганізаційні інвестиції, пов'язані з удосконаленням природоохоронних технологій.

Розподіл отриманих коштів екологічного призначення за забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами і транспортом, а також за розміщення та утилізацію побутових відходів, пропонується здійснюватися так:

- кошти, отримані за поводження з побутовими відходами, мають повністю надходити у бюджет громади, оскільки їхнє нагромадження, переробка й утилізація здійснюється у її межах;

- кошти за спожитий природний газ і пальне – 30% державний бюджет, 70 % – у місцеві бюджети.

Так, екологічний податок із виробників екологонебезпечної продукції й традиційних енергоресурсів залишатиметься загальнодержавним обов'язковим платежем, проте надходження від нього будуть залишатися у місцевому бюджеті повністю або частково.

Ще один необхідний крок в удосконаленні екологічного оподаткування – на законодавчому рівні закріпити норми щодо цільового використання коштів від екологічних надходжень.

У концепції соціальної відповідальності громадян щодо забруднення навколишнього природного середовища не можна не згадати споживачів екологонебезпечної продукції та традиційних джерел енергії.

Потрібно відзначити, що домогосподарства є одними з найбільших споживачів традиційних енергетичних ресурсів як необхідного блага для свого існування, тому також є забруднювачами довкілля.

Враховуючи динаміку витрат домогосподарств на транспорт і природний газ (табл. 4), а також структуру їхньої вартості, ми вважаємо доцільним, не змінюючи вартості цих енергетичних ресурсів, змінити структуру податкового навантаження на них для формування відповідних грошових фондів екологічного призначення.

Таблиця 4

Витрати домогосподарств України на транспорт і опалення, млн грн*

Види витрат	2013 р.	2015 р.	2017 р.	2019 р.	2021 р.	2021 р. до 2013 р., %
Транспорт	128342	138806	213503	292821	340305	265,15
Опалення	138121	167374	213503	388882	535796	387,92

* без урахування тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та з 2014 року – частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях;

Джерело: побудовано авторами на основі [17]

На нашу думку, основу екологічного податку зі споживачів мають формувати три складові – плата за використане традиційне пальне, за спожитий природний газ і платежі за відходи (рис. 8).

Рис. 8. Пропоновані складові екологічного податку з населення у контексті соціальної відповідальності громадян

Джерело: авторська розробка

Пропонований екологічний податок зі споживачів буде закладено в ціну і сплачуватиметься продавцями палива / природного газу або надавачами послуг із вивезення / утилізації відходів. Проте важливо, щоб це не вплинуло на ціну, тобто забезпечувалося завдяки перегляду ставок інших податків.

На нашу думку, зменшення ставки ПДВ на 0,5–1 % на користь екологічного податку є раціональним кроком і цілком реальним джерелом формування відповідних коштів екологічного призначення. За попередніми обрахунками лише у 2021 році, взявши за основу наші пропозиції, можна було б заощадити кошти «екологічного спрямування» за рахунок витрат на транспорт на суму 1701,5–3403,0 млн грн, за рахунок споживання природного газу – на 2678,9–5357,0 млн грн. Означений податок сприятиме переходу населення на використання альтернативних джерел енергії – біопалив (біостанолу, біодизелю як заміників традиційних палив, бігазу – як заміника природного газу), а також сприятиме більш відповідальному ставленню до поводження з відходами (сортуванню, вторинному використанню, компостуванню, енергетичному використанню).

Вдосконалення екологічного оподаткування зробить свій внесок у реалізацію концепції збалансованого розвитку, яка передбачає досягнення економічного зростання, соціальної справедливості й екологічної стійкості без завдання шкоди майбутнім поколінням. Досягнення гармонії між економічними, соціальними, а також екологічними аспектами в діяльності людини є передумовою створення комфортних умов існування для всіх громадян, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Сьогодні необхідно кардинально змінити підхід до взаємодії людини з навколишнім середовищем, адже господарська діяльність повинна мати на меті не лише споживання природних ресурсів, але й здійснення превентивних заходів задля попередження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, або хоча б його зменшення (рис. 9).

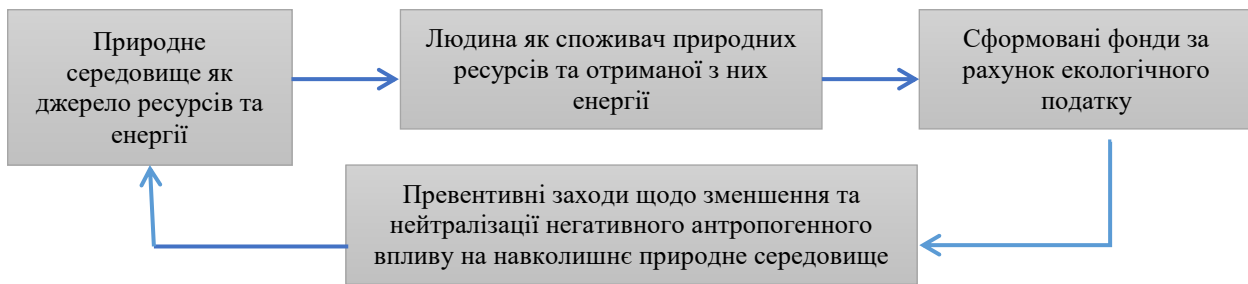

Рис. 9. Пропонована модель «взаємодії» людини з навколишнім природним середовищем

Джерело: авторська розробка

Використання альтернативних джерел енергії в умовах зростаючого попиту на енергетичні ресурси і зменшення запасів їхніх традиційних видів є критично важливим для забезпечення енергетичної безпеки, сталого розвитку й зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Висновки. Назрілі екологічні проблеми, викликані значним забруднення навколишнього природного середовища і виснаженням запасів енергетичних природних ресурсів, вимагають суттєвих змін у системі екологічного оподаткування як механізму формування фінансових ресурсів для відновлення довкілля за кошти як виробників, так і споживачів цих ресурсів. Екологічне оподаткування у контексті концепції соціальної відповідальності громадян є однією з форм стимулювання раціонального використання природних ресурсів і збереження навколишнього середовища. Ця концепція виникає з усвідомлення необхідності збереження довкілля та забезпечення екологічної стійкості екосистем, що передбачає посилення соціальної відповідальності громадян у контексті сталого розвитку через раціональне використання природних ресурсів і зменшення негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. Екологічне оподаткування, у цьому випадку, є одним з інструментів досягнення зазначених цілей.

На думку науковців, платниками екологічних податків повинні бути суб'єкти, які виробляють еколого-небезпечну продукцію та традиційні види палив / енергії та безпосередньо їхні споживачі, які завдають шкоди навколишньому середовищу під час їхнього використання. Пропонується, що екологічний податок зі споживачів, у контексті соціальної відповідальності, повинен містити в собі плату за використане паливо, спожитий природний газ і платежі за відходи, які сплачуватимуть продавці (надавачі послуг), закладаючи їх у ціну. Проте для недопущення зростання цін, доцільним є перегляд структури податків і збільшення ставки саме екологічного податку за рахунок зменшення ставки ПДВ.

В умовах децентралізації влади і для розв'язання екологічних проблем регіонального характеру, надходження від екологічного податку повинні акумулюватися переважно в місцевих бюджетах, тобто там, де безпосередньо здійснюється негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Список використаних джерел

1. Калетнік Г.М., Пришляк Н.В. Розвиток галузі біопалив як детермінанта сталого розвитку України. *Міжнародний науково-виробничий Журнал*

«Економіка АПК». 2021. № 2. С. 71-81. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102071>

2. Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Вовк В.Ю. Екологічне оподаткування як інструмент впливу на обсяги утворення відходів: імплементація європейського досвіду в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 221-230. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-11-221-230>

3. Honcharuk I., Tokarchuk D., Gontaruk Y., Hreshchuk H. Bioenergy recycling of household solid waste as a direction for ensuring sustainable development of rural areas. *Polityka Energetyczna*. 2023. Vol. 26. Issue 1. P. 23-42. DOI: <https://doi.org/10.33223/epj/161467>

4. Лутковська С.М. Сутність системи екологічної безпеки сталого розвитку в умовах глобальної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.56 URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2020/58.pdf. (дата звернення: 10.07.2024).

5. Пазюк В.М., Токарчук О.А., Токарчук Д.М. Сучасний стан проблеми енергоефективності в світі та в Україні. *Техніка, енергетика, транспорт АПК*. 2021. № 1(112). С.88-99. DOI: 10.37128/2520-6168-2021-1-11

6. Свиноус І.В., Слободенюк О.І., Присяжнюк Н.М., Гаврик О.Ю., Осадчий М.С. Екологічне оподаткування: світовий досвід та виклики для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 19-24. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.19

7. Podolianchuk O.A. Ecological tax: essence, calculation method and accounting reflection. *German International Journal of Modern Science*. 2021. № 11, vol. 2. P. 12-26. DOI: <https://doi.org/10.24412/2701-8369-2021-11-2-12-22>

8. Березюк С.В. Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного оподаткування в Україні. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. №4 (70), том 2. С. 8-15.

9. Uppsala Hydrocarbon Depletion Study Group. URL: <https://www.peakoil.net/uhdsg/Default.htm> (дата звернення: 10.07.2024).

10. Ван дер Бі, Г. Історія світової економіки. URL: <http://elbib.in.ua/ischerpanie-syiry-a-doklad-rimskogo.html> (дата звернення: 10.07.2024).

11. Bereziuk S. Current state and prospects of ecological taxation development in Ukraine. URL: <https://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2020/12/VOL-6-No-55-55-2020.pdf>. (дата звернення: 10.07.2024).

12. «Sustainable Development: Sustainable development is successful only when it improves citizens' well-being without degrading the environment». Global Footprint Network. 15 червня 2018. URL: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/sustainable-development/> (дата звернення: 10.07.2024).

13. 2022 EPI Results – Environmental Performance Index. URL: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi> (дата звернення: 11.01.2024).

14. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense> (дата звернення: 10.07.2024).

15. Pigou A.C. The Economics of Welfare. URL: <http://pombo.free.fr/pigou1920.pdf> (дата звернення: 10.07.2024).
16. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.07.2024).
17. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.07.2024).
18. Викиди від транспорту і як з ними боротися. URL: <https://fra.org.ua/uk/an/publikatsii/analitika/vikidi-vid-transportu-i-iak-z-nimi-borotisia> (дата звернення: 10.07.2024).

References

1. Kaletnik, H.M., & Pryshliak, N.V. (2021). Rozvytok haluzi biopalyv yak determinanta staloho rozvytku Ukrainy [Development of the biofuel industry as a determinant of sustainable development of Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovovyrobnychiy Zhurnal «Ekonomika APK» – International Scientific and Production Journal «Economy of agro-industrial complex»*, 2, 71-81. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102071> [in Ukrainian].
2. Honcharuk, I.V., Yemchyk, T.V., & Vovk, V.Yu. (2022). Ekolohichne opodatkuvannia yak instrument vplyvu na obsiahy utvorennia vidkhodiv: implementatsiia yevropeiskoho dosvidu v Ukraini [Environmental taxation as a tool for influencing the volume of waste generation: implementation of European experience in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 11, 221-230. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-11-221-230> [in Ukrainian].
3. Honcharuk, I., Tokarchuk, D., Gontaruk, Y., & Hreshchuk, H. (2023). Bioenergy recycling of household solid waste as a direction for ensuring sustainable development of rural areas. *Polityka Energetyczna*, 26, 1, 23-42. DOI: <https://doi.org/10.33223/epj/161467> [in English].
4. Lutkovska, S.M. (2020). Sutnist systemy ekolohichnoi bezpeky staloho rozvytku v umovakh hlobalnoi ekonomiky [The essence of the system of ecological security of sustainable development in the conditions of the global economy]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 4. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/58.pdf. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.56 [in Ukrainian].
5. Paziuk, V.M., Tokarchuk, O.A., & Tokarchuk, D.M. (2021). Suchasnyi stan problemy enerhoefektyvnosti v sviti ta v Ukraini [The current state of the energy efficiency problem in the world and in Ukraine]. *Tekhnika, enerhetyka, transport APK – Engineering, Energy, Transport AIC*, 1 (112), 88-99. DOI: 10.37128/2520-6168-2021-1-11 [in Ukrainian].
6. Svyynous, I.V., Slobodeniuk, O.I., Prysiazhniuk, N.M., Havryk, O.Yu., & Osadchy, M.S. (2021). Ekolohichne opodatkuvannia: svitovy dosvid ta vyklyky dlia Ukrainy [Environmental taxation: world experience and challenges for Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 15, 19-24. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.19 [in Ukrainian].
7. Podolianchuk, O.A. (2021). Ecological tax: essence, calculation method and

accounting reflection. *German International Journal of Modern Science*, 11, 2, 12-26. DOI: <https://doi.org/10.24412/2701-8369-2021-11-2-12-22> [in English].

8. Bereziuk, S.V. (2012). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho opodatkuvannia v Ukraini [The current state and prospects for the development of environmental taxation in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of Scientific Works of VNAU. Series: Economic Sciences*, 4 (70), 2, 8-15 [in Ukrainian].

9. Uppsala Hydrocarbon Depletion Study Group. *peakoil.net*. Retrieved from: <https://www.peakoil.net/uhdsg/Default.htm> [in English].

10. Van der Bee, H. Istoriiia svitovoi ekonomiky [History of the world economy]. *elbib.in.ua*. Retrieved from: <http://elbib.in.ua/ischerpanie-syirya-doklad-rimskogo.html> [in Ukrainian].

11. Bereziuk, S. Current state and prospects of ecological taxation development in Ukraine. *scientific-heritage.com*. Retrieved from: <https://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2020/12/VOL-6-No-55-55-2020.pdf> [in English].

12. «Sustainable Development: Sustainable development is successful only when it improves citizens' well-being without degrading the environment». Global Footprint Network. (2018 June 15). *footprintnetwork.org*. Retrieved from: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/sustainable-development/> [in English].

13. 2022 EPI Results – Environmental Performance Index. *epi.yale.edu*. Retrieved from: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi> [in English].

14. Vydatky zvedenoho biudzhetu Ukrainy [Expenditures of the consolidated budget of Ukraine]. *index.minfin.com.ua*. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense> [in Ukrainian].

15. Pigou, A.C. The Economics of Welfare. *pombo.free.fr*. Retrieved from: <http://pombo.free.fr/pigou1920.pdf> [in English].

16. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated № 2755-VI]. (2010, December 2). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

17. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

18. Vykydy vid transportu i yak z nymy borotysia [Emissions from transport and how to deal with them]. *fra.org.ua*. Retrieved from: <https://fra.org.ua/uk/an/publikatsii/analitika/vikidi-vid-transportu-i-iak-z-nimi-borotisia> [in Ukrainian].

Відомості про авторів

ГОНЧАРУК Інна Вікторівна – доктор економічних наук, професор кафедри економіки та підприємницької діяльності, проректор з науковопедагогічної, наукової та інноваційної діяльності, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: vnaunauka2021@gmail.com).

БЕРЕЗІЮК Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця,

вул. Сонячна, 3, e-mail: sergejj.berezjuk@gmail.com).

ТОКАРЧУК Діна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: tokarchuk_dina@ukr.net).

ПОДОЛЯНЧУК Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, завідувачка кафедри обліку і оподаткування, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: podolianchuk_1@i.ua).

HONCHARUK Inna – Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical, Scientific and Innovative Activities, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: vnaunauka2021@gmail.com).

BEREZIUK Sergiy – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: sergejj.berezjuk@gmail.com).

TOKARCHUK Dina – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of the Administrative Management and Alternative Energy Resources, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: tokarchuk_dina@ukr.net).

PODOLIANCHUK Olena – Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Accounting and Taxation, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: podolianchuk_1@i.ua).

УДК 336.71:519.24

DOI: 10.37128/2411-4413-2024-3-2

**СТАТИСТИЧНИЙ
ІНСТРУМЕНТАРІЙ
АНАЛІЗУ
ФІНАНСОВОЇ
СТІЙКОСТІ БАНКІВ
УКРАЇНИ**

БАТРАК О.В.,
*кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри фінансів та бізнес-консалтингу*

ТАРАСЕНКО І.О.,
*доктор економічних наук, професор
кафедри фінансів та бізнес-консалтингу*

АПАЦЬКИЙ В.В.,
*аспірант кафедри фінансів та бізнес-консалтингу,
Київський національний університет
технологій та дизайну
(м. Київ)*

У статті систематизовано статистичний інструментарій для аналізу фінансової стійкості банків України з урахуванням умов їхнього функціонування.

Дослідження виконано логічно й послідовно, а саме: уточнено сутність поняття